

Uitzendwerk, arbeidsmarktconjunctuur en stromen op de arbeidsmarkt

M. de Graaf-Zijl*

Abstract

Uitzendwerk is geaccepteerd als volwaardig onderdeel van de Nederlandse arbeidsmarkt. Toch verdient uitzendwerk in het economisch en statistisch arbeidsmarktonderzoek afzonderlijke aandacht. De conjunctuur van uitzendwerk is anders dan de conjunctuur van andersoortige arbeid. En de dynamiek van uitzendwerk blijkt - anders dan andere sectoren - minder goed gekarakteriseerd te worden door geaccepteerde maten van baandynamiek. Werknemersdynamiek doet veel meer recht aan het dynamische karakter van de uitzendbranche.

1 Inleiding

Lang had uitzendwerk een slechte naam. In de jaren zeventig van de vorige eeuw is een proces van acceptatie van uitzendwerk - als mogelijke oplossing van het probleem van rigiditeiten op de arbeidsmarkt - op gang gekomen (Heyma en De Graaf-Zijl, 2009). Inmiddels heeft uitzendwerk een vaste positie op de Nederlandse arbeidsmarkt verworven, meer dan in veel andere landen. Toch blijft uitzendwerk een buitenbeentje, gewoon omdat het anders is. In dit artikel ga ik in op twee aspecten van uitzendwerk die het een bijzondere status geven. Eerst bekijk ik de samenloop van uitzendwerk met de conjunctuur. Daarna ga ik in op de baan- en werknemersdynamiek die gepaard gaat met uitzendwerk. Niet geheel toevallig twee onderwerpen waar Frank den Butter ooit onderzoek naar deed, samen met mijzelf en anderen. Frank gaat nu met pensioen. Dit artikel kan als een voortzetting worden beschouwd van ons werk van weleer, op een onderwerp waarmee ik de afgelopen bezig ben geweest: uitzendwerk.

2 Uitzendwerk en arbeidsmarktconjunctuur

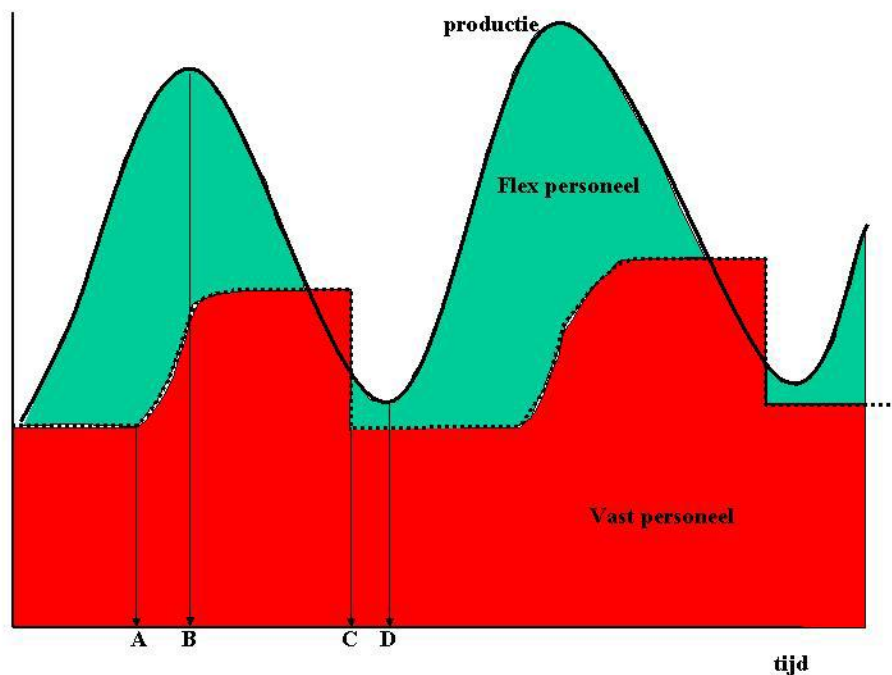
Conjunctuur is een ongrijpbaar verschijnsel. Economen houden zich er al ruim een eeuw mee bezig. Het opstellen van voorspellingen behoort tot de meest besproken, maar ook tot de meest hachelijke bezigheden van de econoom, zo schreef Frank den Butter al eens (Den Butter e.a., 2000). Ook arbeidseconomen houden zich bezig met de conjunctuur. Werkgelegenheid en werkloosheid zijn immers conjunctuurgevoelig en daarom de moeite van het voorspellen waard. Dat is ingewikkelder dan men op het eerste gezicht zou denken. De manier waarop werkgelegenheid en werkloosheid samenhangen met economische groei is niet recht-toe-recht-aan. Denk alleen al aan de huidige discussie over de vraag waarom de Nederlandse werkloosheid in de huidige crisis relatief beperkt is gebleven.¹ In zijn tijd als chef d'équipe van het Applied Labour Economics Research Team (ALERT) aan de VU heeft Frank de Butter zich samen met een gevarieerd gezelschap aan collega's gebogen over de vraag hoe een conjunctuurindicator voor de arbeidsmarkt samengesteld kan worden (Den Butter e.a., 1996a, 1996b, 2000; Van Montfoort e.a., 2003).

1 Het antwoord op deze kwestie wordt momenteel gezocht in de krappe arbeidsmarkt voorafgaand aan de crisis, in combinatie met een vrij ruime liquiditeitspositie van bedrijven (zie bijvoorbeeld De Beer, 2012).

Frank den Butter heeft met mijzelf en Aico van Vuuren, toen nog student-assistenten die door Den Butter ingewijd werden in de kunst van het economisch onderzoek, aangetoond dat het zinvol kan zijn om eerst de werkgelegenheid van sectoren te voorspellen en die daarna te aggregeren tot de totale werkgelegenheid (Den Butter e.a., 2000). Reden is dat sommige sectoren sneller meedeinen met de conjunctuur dan andere. Ook besteedden we in ons artikel expliciet aandacht aan de rol van de uitzendsector. Dit is de sector die het snelst van alle sectoren reageert op veranderingen in de economische groei (zie ook Den Butter e.a., 1996).² Jaren later heb ik me gericht op het uitdiepen van deze relatie (De Graaf-Zijl en Berkhout, 2007). De theorie erachter kan ik het best duidelijk maken aan de hand van figuur 1. Uitzendarbeid ontleent zijn bestaansrecht aan productieschommelingen, het 'piekmotief'. Als de conjunctuur aantrekt, krijgen werkgevers meer behoefte aan personeel. Ze zijn nog onzeker of de productietoename blijvend is, dus geven in eerste instantie de voorkeur aan flexibele arbeidskrachten. Omdat deze toenemende vraag naar arbeid voor de meeste ondernemingen gelijktijdig gebeurt, vissen ze in dezelfde vijver met arbeidskrachten. Op een gegeven moment komt de bodem van die vijver in zicht. Op dat moment neemt de onderhandelingsmacht van werknemers toe. Ze zijn schaars en kunnen dus eisen stellen, zoals een vast contract. In de conjuncturele opswing neemt op tijdstip A de onderhandelingsmacht van werknemers zover toe dat werkgevers gaan toegeven aan de eisen om een vast contract. Vanaf dat moment zet de daling van het aantal uitzendkrachten in. Dit moment ligt voor de top in de productie; pas op tijdstip B verandert de groei van de productie in een afname. Vanaf dat moment neemt het aantal uitzendkrachten niet meer af vanwege de omzetting in vast contracten, maar vanwege de teruglopende productie. Op een gegeven moment zijn alle uitzendkrachten ontslagen en heeft de werkgever nog teveel werknemers in dienst. Vaste krachten zijn moeilijk te ontslaan. Pas als de nood echt hoog is, komt het tot een reorganisatie, waarbij het aantal vaste krachten wordt teruggebracht tot een structureel niveau. Vanaf dat moment (tijdstip C) zullen weer uitzendkrachten worden ingezet. Pas in een later stadium zal de productie ook weer gaan groeien (tijdstip D). Den Butter e.a. (1996) waren de eersten die het verband tussen uitzendwerk en de (arbeidsmarkt)conjunctuur onderzochten. Ze vonden navolging in bijvoorbeeld Zijl e.a. (2003), De Groot en Franses (2005); Den Reijer (2005), De Graaf-Zijl en Berkhout (2007) en Canoy e.a. (2009).

2 Den Butter e.a (1996a en b) concluderen dat uitzendarbeid in bepaalde jaren enige additionele verklaring van de ontwikkeling van de werkgelegenheid heeft geboden, maar in andere perioden minder. Den Butter e.a. (2000) concluderen dat uitzendwerk weliswaar voorloopt op de algemene werkgelegenheid, maar dat er geen *extra* voorspellende waarde van deze indicator uitgaat bovenop de andere elementen die al in de VU-conjunctuurindicator zaten: het aantal faillissementen, het aantal ontslagaanvragen, het aantal vacatures en de stand van de CPB- en DNB-conjunctuurindicatoren.

Figuur 1. Productie, vast personeel en flexibel personeel in een willekeurig bedrijf dat is blootgesteld aan conjuncturele schommelingen in de vraag naar zijn product.

Bron: De Graaf-Zijl en Berkhout (2007)

3 Uitzendwerk en de baan- en werknemersdynamiek

Den Butters andere arbeidsmarkthobby, en wellicht zijn grootste bijdrage aan de arbeidseconomie in Nederland, betreft de stromenbenadering van de arbeidsmarkt. In tegenstelling tot de traditionele analyse van standen (werkgelegenheid en werkloosheid) richt de stromenbenadering van de arbeidsmarkt zich primair op de dynamiek van de arbeidsmarkt en de stromen banen en werknemers waarmee deze gepaard gaan (Blanchard en Diamond, 1992). Frank den Butter was samen met anderen uit het ALERT-team (waaronder Pieter Gautier, Laurens Broersma en Udo Kock) een van de Nederlandse voorlopers die benadrukten dat baancreatie en baanvernietiging de grootheden zouden moeten zijn om naar te kijken. Hun onderzoek heeft er mede toe geleid dat het CBS in de nieuwe Arbeidsrekeningcijfers alle in- en uitstroom in de werkgelegenheid en de gecreëerde en vernietigde banen telt (CBS, 2011). Zoals het CBS het zelf verwoord:

”Het maakt een groot verschil of de stijging van het gemiddeld aantal banen het gevolg is van een geringe instroom van personen die voorheen niet werkzaam waren óf dat de stijging het saldo is van omvangrijke stromen in en uit de werkgelegenheid. Hoe dynamischer de arbeidsmarkt is, des te sneller bedrijven zich aan gewijzigde omstandigheden kunnen aanpassen (zoals het snel uitbreiden van de productiecapaciteit indien de vraag naar de producten van het bedrijf toeneemt, of aanpassing van het personeelsbestand wegens veranderde opleidingsbehoeften). De keerzijde van een hoge dynamiek is evenwel dat bedrijven veel kosten moeten maken om personeel te werven en in te werken. Bij vertrek gaan (bedrijfsspecifieke) kennis en ervaring van werknemers (deels) verloren.”

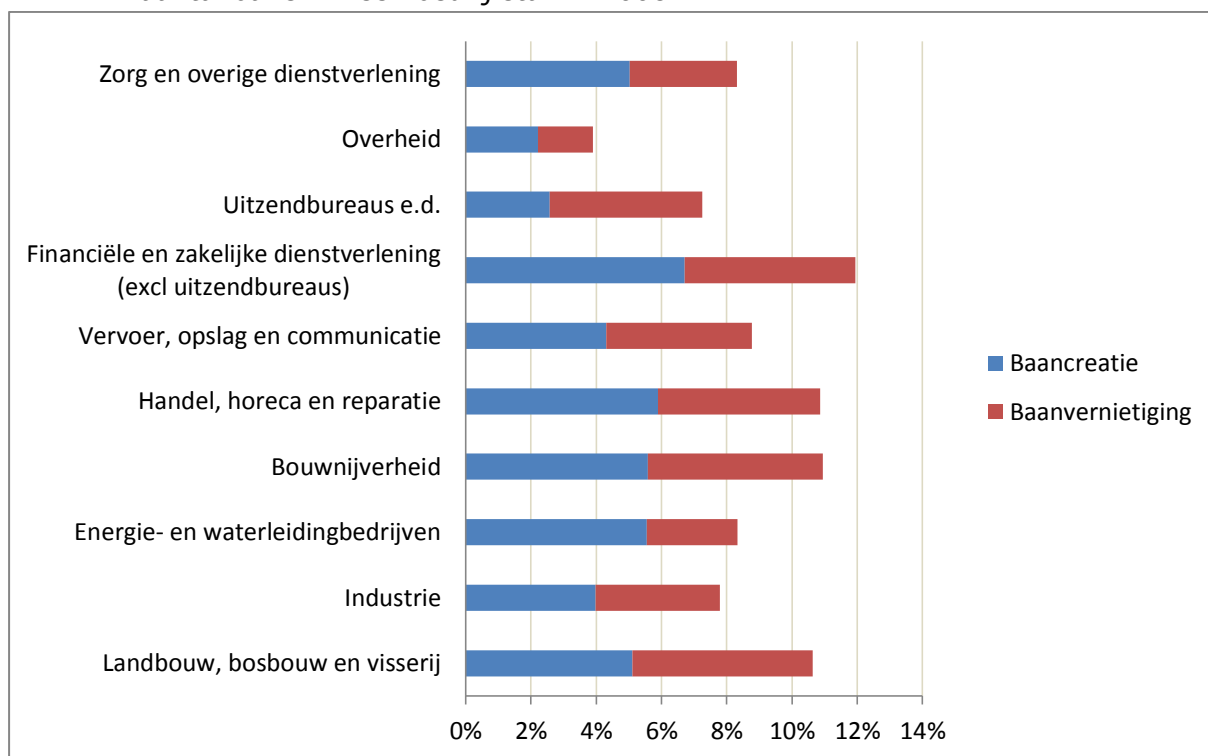
Dat ook daarbij op het sectorniveau aanvullende informatie blijkt te halen, onderzochten Den Butter en ik in een artikel dat uitkwam in het *Maandschrift Economie* (Den Butter en Zijl, 1998). De ene bedrijfstak is dynamischer dan de andere. Een grote dynamiek in een bedrijfstak betekent dat er aan de ene kant veel banen vernietigd worden bij een deel van de bedrijven, terwijl er aan de andere kant veel banen worden gecreëerd in andere bedrijven in diezelfde bedrijfstak. Uit onze analyse bleek dat in zo'n bedrijfstak werknemers sneller geneigd zijn naar een andere baan uit te zien. Dit spoort met de verwachtingen van de zoektheorie, waarin het zoekgedrag van werkenden afhangt van het verschil tussen het verwachte inkomen bij een mogelijke nieuwe baan en het verwachte inkomen in de huidige baan. De grotere kans op ontslag verkleint de verwachte waarde van de huidige baan, terwijl een grotere kans op een andere baan de waarde van het alternatief vergroot.

De uitzendsector is typisch een sector met een hoge dynamiek en veel mensen die op zoek zijn naar een andere (vaste) baan. Bij het meten van de dynamiek maakt het CBS onderscheid tussen baancreatie en baanvernietiging (= baandynamiek) versus instroom en uitstroom van werkzame personen (= dynamiek van werkzame personen, ook wel arbeidsverloop genoemd). Dit onderscheid blijkt van grote invloed voor de gemeten dynamiek van de uitzendsector. Figuren 2 en 3 presenteren respectievelijk de baandynamiek en de dynamiek van werkzame personen. De cijfers zijn gebaseerd op het jaar 2008, maar voor de andere jaren is het beeld min of meer hetzelfde³: de uitzendsector blijkt heel dynamisch in termen van personen, maar veel minder dynamisch in termen van banen. Dit wordt veroorzaakt door de definitie van baandynamiek en werknemersdynamiek. Baandynamiek is geconceptualiseerd volgens de principes van Davis en Haltiwanger (1992), zoals Den Butter c.s. ook deden. Baancreatie wordt daarbij bepaald als de som van werkgelegenheidsgroei in bedrijven waar de werkgelegenheid is toegenomen, terwijl baanvernietiging gelijk is aan de som van werkgelegenheidsdaling van inkrimpende bedrijven. De focus op het bedrijfsniveau is de kern van baandynamiek. Uiteraard is het een onderschatting, omdat het best kan zijn dat er in een bedrijf banen zijn vernietigd, terwijl het saldo van instroom en – uitstroom van werknemers positief is. Alleen staan er in dat geval meer geschapen banen tegenover. Juist voor de uitzendsector zal dit belangrijk zijn. Daar ontstaan immers voortdurend banen en gaan andere banen verloren.⁴ De operationalisatie van baandynamiek doet dus geen recht aan de aard van uitzendwerk. Werknemersdynamiek laat wel duidelijk het dynamische karakter van de uitzendbranche zien.

3 De enige uitzondering in de periode 2001-2008 is dat in 2006 de baancreatie in de uitzendbranche dusdanig hoog was (12 procent) dat de uitzendbranche in dat jaar ook in termen van baandynamiek het meest dynamisch was van alle sectoren.

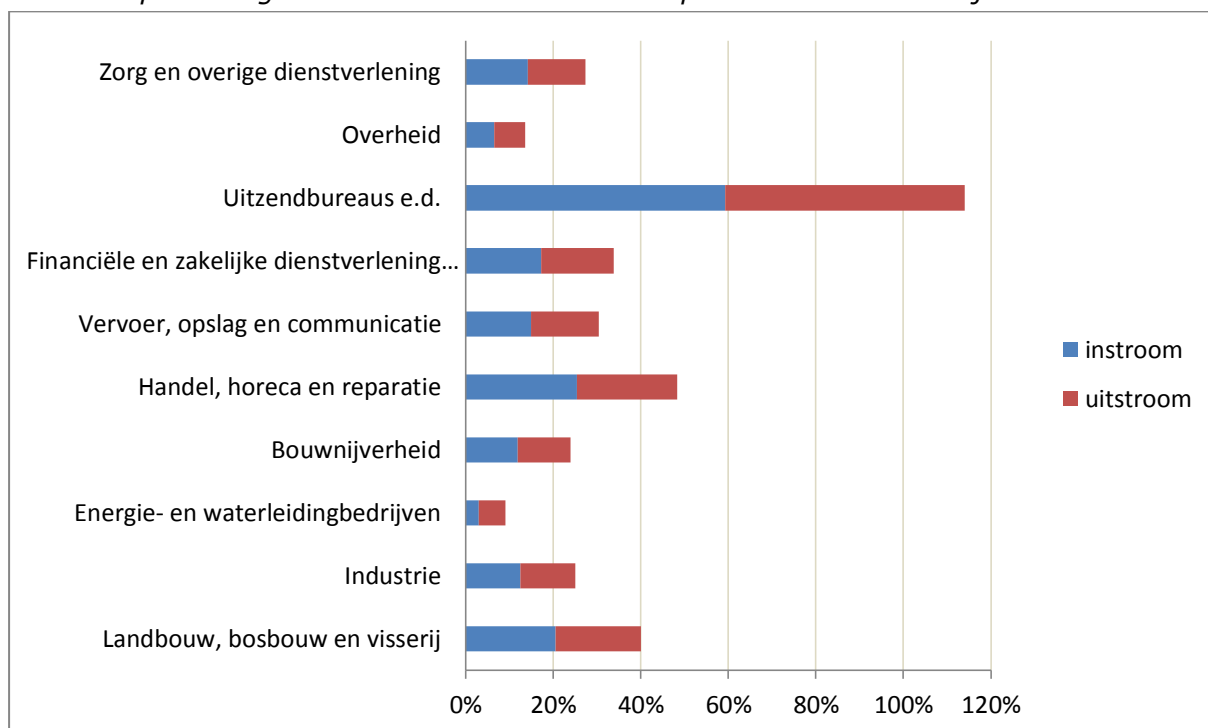
4 Omdat uitzendbureaus sectoroverstijgend opereren, is het mogelijk dat er banen in de industrie verloren gaan, terwijl er banen in de zakelijke dienstverlening bijkomen, die toch echt door ander personeel uitgevoerd zal moeten worden. In andere sectoren zal dit ook wel gelden, maar in mindere mate.

Figuur 2. Baandynamiek: baancreatie en baanvernietiging als percentage van het totaal aantal banen in een bedrijfstak in 2008

Bron: CBS Statline, eigen berekeningen.

Figuur 3. Werknemersdynamiek: in- en uitstroom van werkzame personen als percentage van totaal aantal werkzame personen in een bedrijfstak in 2008

Bron: CBS Statline, eigen berekeningen.

4 Besluit

Uitzendwerk is lang beschouwd als inferieure vorm van arbeid, die zoveel mogelijk uitgebannen zou moeten worden. In veel andere landen is dit nog steeds het geval, maar in Nederland is uitzendwerk nu al enige tijd geaccepteerd als volwaardig onderdeel van de Nederlandse arbeidsmarkt. Toch zal deze vorm van arbeid altijd een aparte status houden, die maakt dat uitzendwerk in het economisch en statistisch arbeidsmarktonderzoek afzonderlijke aandacht verdient. Denk alleen al aan het feit dat uitzendwerk in de statistieken altijd is ingedeeld bij de zakelijke dienstverlening, terwijl dat geen recht doet aan een groot deel van de werkzaamheden die door uitzendkrachten in andere sectoren worden uitgevoerd. In dit artikel heb ik bovendien laten zien dat de conjunctuur van uitzendwerk anders is dan de conjunctuur van andersoortige arbeid. Ook blijkt de dynamiek van uitzendwerk - anders dan andere sectoren - minder goed gekarakteriseerd te worden door geaccepteerde maten van baandynamiek. Werknemersdynamiek doet veel meer recht aan het dynamische karakter van de uitzendbranche. Kortom: bij het analyseren van processen op de arbeidsmarkt loont het vaak de moeite om te kijken of deze processen ook gelden voor uitzendwerk of dat deze sector zijn eigen dynamiek heeft.

Marloes de Graaf-Zijl

* Werkzaam bij het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies.

Literatuur

- Beer, P.T. de (2012), De arbeidstijdverkorting die niet doorging en andere lessen uit de jaren tachtig, *TPEdigitaal*, 6(3/4).
- Blanchard, O.J. en P. Diamond (1992), The flow approach to the labor market, *American Economic Review*, 82, 354-359.
- Butter, F.A.G. den, J. Koeman en J.C. van Ours (1996a), Uitzendarbeid als indicator voor de arbeidsmarkt, *Economische Statistische Berichten*, 81, 117-119.
- Butter, F.A.G. den, J. Koeman en J.C. van Ours (1996b), *Uitzendbureau als conjunctuurindicator voor de arbeidsmarkt?*, ALERT Research Memorandum 1996-2, Amsterdam: Vrije Universiteit, Applied Labour Economics Research Team.
- Butter, F.A.G. den, A.P. van Vuuren en M. Zijl (2000), Geaggregeerde en gedesaggregeerde voorspellingen van de werkgelegenheid, *Tijdschrift voor Economie en Management*, 45, 23-41.
- Butter, F.A.G. den en M. Zijl (1998), Baanzoekgedrag van werkenden en arbeidsmarktdynamiek, *Maandschrift Economie*, 62, 281-292.
- Canoy, M., P. Donker van Heel en E. Hazebroek (2009), *Temporary Agency Work as a leading economic indicator*, Rotterdam, Ecorys.
- CBS (2011), *Arbeidsmarktdynamiek, Methodebeschrijving en uitkomsten 2001-2008*, Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Davis, S. en J.C. Haltiwanger (1992), Gross job creation, gross job destruction and employment reallocation, *Quarterly Journal of Economics*, 107, 819-863.

- Graaf-Zijl, M. de en E. Berkhout (2007). Temporary agency work and the business cycle. *International Journal of Manpower*, 28(7), 539-556.
- Groot, E.A. de en P.H.B.F. Franses (2005), *Real Time Estimates of GDP Growth*, Econometric Institute Report 2005-01. Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Reijer, A.H.J. den (2005), De uitzendconjunctuur, *Economisch Statistische Berichten*, 4470, 401.
- Zijl, M., E.E Berkhout, J.A. Korteweg, C.C.A.M. Sol en M. Aerts (2003), *Uitzendwerk en conjunctuur; Motieven van werkgevers en de gevolgen voor de samenloop met conjunctuur*, SEO-rapport 704, Amsterdam, SEO Economisch onderzoek.